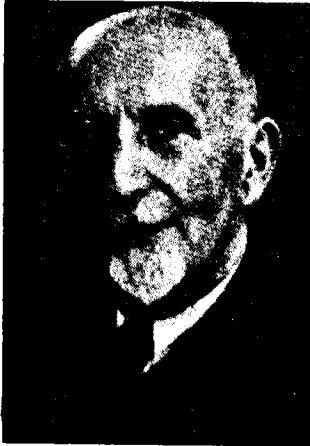

טעותו של קלורסקי

לבירור הכרונולוגיה של אחרית מגעי הציונים עם פיצל בדמשק

נקדימון רוגל

חיים מרגלית
קלורסקי

א

מאז פגישת וייצמן ופיצל ליד עקבה בנובמבר 1918 וחתימת ההסכם הסודי כיניהם ב-3 בינואר 1919, היתה האופציה הפיצלית, במשך קרוב לשנתיים, אבן-יסוד של המדיניות הציונית כלפי השאלה הערבית! וכך הגדיר אותה חיים וייצמן: *1

מענייננו לאתר את השאלה הערבית ולהעתיקה מירושלים לדמשק. להוציא את ארץ-ישראל מפאן-ערב ולהניע אותם להתרכז בבגדאד, במכה ובדמשק. כזו היתה מטרתנו כל הזמן וגם הצלחנו בכך. מכל מקום כלפי ועידת-השלום. פיצל, שהוא הנציג הערבי בוועידת-השלום, אמר לאחר הופעתו לפני הוועידה, שלא ברור לו אם פאלשתינה נכללת בערב ואם לאו.

בתחילת אפריל 1919 נתגבשה, בהסכמת פיצל, תכנית לשגר משלחת ציונית רשמית לדמשק ואף להקים בה נציגות ציונית קבועה. תחילה עודדו האנגלים את התכנית, אך ב-14 במאי 1919, שעה שהמשלחת עמדה לצאת לדרך, הודיע במפתיע הקצין המדיני הראשי של אלנבי לוועד הצירים כי 'לפי שעה' יש לדחות כל ביקור של נציגים ציוניים רשמיים אצל האמיר פיצל. העיכוב הפך

1 לרקע ראה בעיקר: M. Perlman, 'Chapters of Arab-Jewish Diplomacy, 1918-1922' *Jewish Social Studies* 6 (April 1944), pp. 142-143; Idem, *a Study of Jewish, Arab and British Policies*, Esco Foundation, I, New Haven 1947, pp. 562-564 'מ' ורטה, 'המשא ומתן הציוני ערבי באביב 1919 והמדיניות האנגלית', ציון, לב, 1-2 (תשכ"ז), עמ' 76-115. N. Caplan, 'Arab-Jewish Contacts in Palestine After the First World War', *Journal of Contemporary History*, 12 (1977), pp. 635-668

*1 דברים בוועד הפועל הציוני, 24 בפברואר 1919, 'י' פרוינדליך וג' יוגב (עורכים), הפרוטוקולים של הוועד הפועל הציוני, א, פברואר 1919 – ינואר 1920, תל-אביב חש"ה, עמ' 13.

לאיסור, אך הציונים הללו לא השלימו עם הגזירה וניסו לעקוף אותה בדרכים שונות. במרוצת המהלכים הללו נתגלתה להם מידת ההשפעה של חוגים פלסטינאים בדמשק על התנועה הלאומית הסורית ועל כושר התמרון המדיני של פיצל עצמו.

הפרשה נסתיימה בלא-כלום. אף-על-פי-כן, שנים רבות הוסיפו וייצמן ומנהיגים ציוניים אחרים להזכירה בגעגועים, כאילו אבדה שעת-כושר היסטורית להידבר עם מנהיג ערבי של ממש ולהגיע עמו להסכם ציוני-ערבי גלוי.

הסכם וייצמן-פיצל נשמר בסוד עד שווייצמן פירסם אותו, במאמר בחתימתו, שנדפס ב'טיימס' ב-10 ביוני 1936. לעומת זאת, אחרית המגעים עם פיצל בדמשק, כפי שבאה לידי ביטוי בספרות וגם במחקר, שרוייה בערפל והכרונוולוגיה שלה – שגוייה. תרם לכך דווקא מי שהיה מעורב בשלב החשאי של המגעים, חיים מרגלית קלורסקי.

בהרצאה שנשא במקוה-ישראל ב-18 במאי 1937 בכינוס הארצי 'קדמה מזרחי', גילה חיים מרגלית קלורסקי, בין שאר הדברים, פרטים על מגעיו עם פיצל בדמשק ועל המשא-ומתן בדבר הסכמה ציונית-ערבית, משא-ומתן שבו השתתפו גם גורמים פלסטינאים קיצוניים. וכה סיפר קלורסקי:

... ביוני או יולי 1919, באמצע ההסתערויות של הבידודים מהחולה ומסביבות עבר-הירדן על צבאות-צרפת בעמק עיון וההתנפלויות על כפר-גלעד ותל-חי, קבלתי הזמנה ע"י שני שליחים מיוחדים מאת המיניסטרים לענייני-חוץ בשם המלך פיסל והקונסטיטואנטה² לבוא לדמשק. השליחים היו שני נכבדים ערבים. אחד מחיפה ואחד מבירות: העו"ד מ.מ.³ ומר ר.ב.ס.⁴ מבירות. בדמשק התאסף אז הקונגרס הכל-סורי, שבו לקחו חלק צירים מא"י ועבר הירדן והלבנון. הקונגרס הזה הכריז על המלכת המלך פיסל. אנשי חצר המלך, המנהיגים הנכבדים אמיר ע.א.⁵, ר.ת.⁶ וה.א.⁷ נשיא הקונגרס בקשוני לבאר להם, באיזה אופן מתארים להם הציונים לנהל את מדינת ארץ-ישראל ודרשו ממני להכין הצעה בכתב. דרישה זו הביאתני במבוכה, משום שלא היה לי כל יפוי-כוח לדבר בשם הציונים. אמרתי את זה למזמיני, אך הם הוסיפו להפציר בי ואמר, שאין הדבר מחייב שום צד, אם לא תבוא הסכמת המוסדות המוסמכים עליו. נענית לבקשתם. הכינותי מעין חוקה יסודית, בת שבעה סעיפים ומסרתי נוסח אחד למלך ולאנשיו ונוסח שני לנשיא הקונגרס. חוקה זו מצאה חן בעיני המלך ויועציו, והמלך שלח לי את ברכתו בעד הצעה מוצלחת זו, אבל משום שהצירים הארצישראלים בקונגרס היו המעוניינים ביותר בקביעת גורלה של ארץ-ישראל חשבו המלך ויועציו לנכון, שתהיה התיעצות מיוחדת ביני ובין הצירים הערבים הארצישראלים בענין זה. התיעצות זו יצאה לפועל כאותו יום אחרי הצהרים במלון ויקטוריה'. היו נוכחים באספה זו כל ראשי האיסקלל הארצישראלי, וגם הרבה סוריים.

2 נראה שהכוונה היא למג'לס אל-שורא – מעין מועצת-מדינה. עם הקמת ממשלת האשם אל-אחאסי ב-3 במאי 1920 הועמד בראש המועצה שר הפנים רדא אל-צולח, ידידו של ח"מ קלורסקי.
 3 הוא מועין נאום אל-מאדי.
 4 הוא ריאד אל-צולח.
 5 הוא עאדל ארסלאן.
 6 הוא רפיק אל-תמימי.
 7 הוא האשם אל-אחאסי.

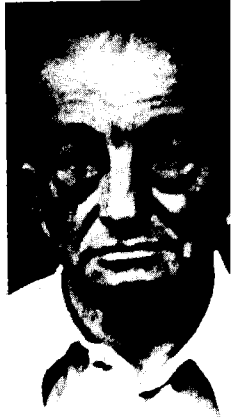
(אם אינני טועה, היה שם גם חג' אמין).⁸ אחרי ביאורים נוספים ונכוח של יותר משלש שעות נסתיימה האספה בהחלטה, שהצעתי מתקבלת בתור בסיס לחוקה היסודית של ארץ-ישראל, ועלי הוטל לקבל את אשורו של ועד הצירים לדבר. לדאבוני הגדול לא נתקבל האשור הזה, והסיבה לכך? — אותה הסיבה שהכשילה את הנסיון הראשון בשנת 1914:⁹ ולזול וקלות-ראש כלפי התנועה הערבית והעם הערבי והפרזה בכוחות עצמנו ובעזרת אירופה ואמריקה.¹⁰

נשתבשו הדברים בזכרונו של קלורסקי, הוא עירבב פרשיות וטעה בקביעת הכרונולוגיה ואגב כך גם עיוות את הגורמים לסיומה של הפרשה. חוקרים שהסתמכו על הרצאתו זו קבעו כי המגעים בין הציונים ופיצל נסתיימו בקיץ 1919 ויש שאף בנו על כך תלים של פרשנות. דומה שהראשון שהלך אחרי גירסת קלורסקי בעיניים עצומות היה משה פרלמן, שזכות ראשונים שמורה לו בחקר המגעים הדיפלומטיים בין הערבים והיהודים בשנים 1918-1922.¹¹ אלא שפרלמן הסתמך אך ורק על חומר שבדפוס ולא נדרש לתעודות ארכיוניות. יוסף לונץ, שחקר גם הוא את פרשת המגעים הללו, העיר אמנם כי הפרשה שתיאר קלורסקי מעורפלת במקצת, אך קבע גם הוא כי הדבר אירע 'בערך בתקופת הקונגרס הסורי הראשון', ומכאן הגיע למסקנה הכאה: 'כשלוננו של נסיון המגע במחצית 1919, והחלטות הקונגרס הסורי מיולי שנה זו... מסמנים הפסקה ארוכה בנסיונות המגע הדיפלומטיים בין הנהגות שתי התנועות'.¹² הפליג מן האחרים אהרן כהן, שמצא כאילו זיקה בין הקרירות שבה נתקבלה תכנית ה'הסכמה' של קלורסקי בוועד הזמני ובין ההחלטה האנטי-ציונית שקיבל הקונגרס הכל-סורי הראשון.¹³ הכרונולוגיה התמוהה של קלורסקי, שמהרצאתו שאב א' כהן את המידע, לא הטרידה אותו.

לאמיתו של דבר נמשכו המגעים והמשא-ומתן בדמשק עוד חודשים רבים אחרי קיץ 1919, והמהלך שאותו הזכיר קלורסקי בהרצאתו היה ביוני 1920. לבד מקלורסקי היה מעורב בפרשה ד"ר שלמה פלמן, סוכנו של ועד הצירים בדמשק, שניהל במקביל משא-ומתן על מילווה גדול לפיצל תמורת הכרה בזכותם של הציונים לבית לאומי בארץ-ישראל.¹⁴ כבר על פניה יש בהרצאתו של קלורסקי סתירות כרונולוגיות קשות. קלורסקי לא נקב תאריך מדויק שבו היה המשא-ומתן בדמשק, אלא העמיד ציוני-זמן: 'ביוני או יולי 1919, באמצע ההסתערויות של הבידודים מהחולה ומסכיבות עבר-הירדן על צבאות-צרפת בעמק עיון

- 8 אכן, השתתף חג' אמין אל-חסייני באותה פגישה. ראה להלן, מכתבו של קלורסקי לריאד אל-צולח מיום 20 ביוני 1920.
- 9 ראה בעניין זה: ח"מ קלורסקי, 'היחסים בין היהודים והערבים בזמן המלחמה, הרצאה שניה', שאיפותינו, כ, 3 (אייר תרצ"א), עמ' 88-90.
- 10 ח' מרגלית-קלורסקי, 'תכניות ונאומים', על פרשת דרכינו, מאסף לבעיות המדיניות הציונית והשיתוף היהודי-ערבי, ירושלים תרצ"ט, עמ' 32-33.
- 11 ראה לעיל, הערה 1.
- 12 י' לונץ, 'המגעים הדיפלומטיים בין התנועה הציונית והתנועה הערבית הלאומית עם סיום מלחמת העולם הראשונה', המזרח החדש, יב (1962), עמ' 226-227.
- 13 א' כהן, ישראל והעולם הערבי, מרחביה 1964, עמ' 156-157. ראה גם: ג' שטרן, הידיברות עם הערבים ב-1919, מכתב למערכת הארץ, 24 בדצמבר 1980.
- 14 ראה: נ' רוגל, 'האיש של ווייצמן בדמשק' — תעודות על שליחותו של ד"ר שלמה פלמן לחצרו של פיצל, ספטמבר 1919-יולי 1920, הציונות, ח [בדפוס. להלן: רוגל, 'האיש של ווייצמן בדמשק'].

וההתנפלויות על כפר-גלעדי ותל-חי... אין צורך להוכיח בראיות שהאירועים שהזכיר אינם תואמים את התאריך שבו נקב. בידוע שמאורעות הגליל-העליון לא היו ביוני, או ביולי 1919, אלא החלו באמצע נובמבר 1919 ונסתיימו בתחילת מארס 1920. בהמשך דבריו באותה הרצאה העמיד קלוריסקי עוד ציון-זמן אחד: 'בדמשק התאסף אז הקונגרס הכל-סורי... הקונגרס הזה הכריז על המלכת המלך פיסל' [ההדגשה שלי, נ"ר]. אמנם, הקונגרס הכל-סורי התכנס לראשונה ביוני-יולי 1919, לקראת בואה של ועדת קינג-קריין לסוריה, אך קונגרס ההכתרה היה ב-6 עד 8 במארס 1920.

שלמה פלמן

ח"מ קלוריסקי שב וסיפר על המגעים הללו בהרצאה לפני התאחדות הציונים הכלליים בתל-אביב ב-1941. שם הוא אמר:

באמצע 1919 קבלתי הזמנה ע"י שני שליחים מיוחדים, ריאד בק סולח והעו"ד מועין פאאדי [כך!] לבוא דמשקה בענין דחוף. יוזמי ההזמנה היו: המלך פייסל, האשם-בני אטאסי, נשיא הקונגרס הכל-סורי ואחרי כן נשיא הרפובליקה, ומיניסטר החוץ ד"ר שהבנדר המנוח. בדמשק נודע לי, שהמלך והקונסטיטואנטה דורשים ממני לערוך תכנית פוליטית שתשמש מעין חוקה יסודית, שעל פיה יתנהג המשטר החדש בא"י...¹⁵ גם כאן טעה קלוריסקי בציוני-הזמן שלו: באמצע 1919 לא היה האשם אל-אתאסי נשיא הקונגרס הסורי. הוא נבחר לתפקיד זה ערב התכנסות הקונגרס הכל-סורי השני, במארס 1920.¹⁶ ולא זו בלבד, ד"ר עבד אל-רחמן שהבנדר נתמנה לתפקיד שר החוץ רק בחודש מאי 1920. לכרונולוגיה של קלוריסקי, בשתי גירסאותיה, אין אפוא אחיזה במציאות. ואם לא די בכך, הנה באים מכתביו של קלוריסקי עצמו, שהעתיקהם מצאנו בתיקי יק"א שבארכיון הציוני המרכזי, ואפילו עיתוני התקופה, ומוכיחים את טעותו ומאפשרים להעמיד דברים על דיוקם הכרונולוגי והעובדתי.

ב

מן הראוי להזכיר, ולו רק בקיצור, למה חתר קלוריסקי להסכם יהודי-ערבי. קלוריסקי גרס כי לא די בהצהרת בלפור, המעורפלת והמגרה ריב בין שני העמים, כדי להגשים את הציונות. רק אם יגיעו הציונים גם להסכמה עם הערבים, כעלי תשע עשירות מאדמת ארץ-ישראל, תיפתח הדרך להתיישבות רחבה בארץ-ישראל ובארצות השכנות, והציונות תפתח בהדרגה ובצעדים בטוחים, עד שכרבות הימים תקום בארץ-ישראל מדינה יהודית, בתוך פדראציה של העמים השמיים השכנים. קלוריסקי היה נוסע לדמשק מפקידה לפקידה, ויש מקום להניח כי לא החמיץ אפילו הזדמנות אחת לעשות שם נפשות, בין ישירות ובין על-ידי מתווכים, לרעיון ההסכמה היהודית-ערבית שהגה בלבו, בגלגול ראשון, עוד לפני מלחמת-העולם הראשונה. עדותו של בעל הדין באסיפה החמישית של הוועד הזמני ליהודי ארץ-ישראל, ביוני 1919, מלמדת על טיבה של אותה פעולת שכנוע והסברה:

15 ח"מ קלוריסקי, 'בעבר ובהווה', נאום בהתאחדות הציונים הכלליים בתל-אביב, בעיות היום, ב, 4 (כ"ו בחשוון תש"ב, 16.11.1941).

16 ראה: Ph. David, *Un Gouvernement arabe à Damas, Le Congrès Syrien, Paris 1923*, p. 99

לפני גמרי אספר לכם, כי היתה שיחה לידידי הערביים עם האמיר פיזל בכירות, והם דברו לו על-דבר הנחיצות להשלים בין היהודים ובין המשלמים ולשים קץ לדור-פרצופיות של הפוליטיקה הערבית. דבריהם פעלו עליו. הוא ענה כי הנהו תמים-דעים אתם — כי המשלמים צריכים כאמת לעבד יחד עם היהודים, ועוד ועוד.

מהשיחה שהיתה בימים האחרונים לאמיר עם ערבי אחד ממכרי מצפת — רואה אני, כי פיזל אינו מפקד להטיף לאחדות. אף על פי שאמר כי איננו מסכים ל-Foyer National [בית לאומי] ושי'הציונים ותרו כבר על הסעיף הזה'. אני חושב, כי זאת היא 'פוליטיקה' מצדו. — אבל בכלל הוטב המצב — כמו שאתם רואים. — צריך רק לעבד בענין ולהביא את הדבר לידי סוף.¹⁷

באוגוסט 1919 היה קלורסקי בדמשק וניסה להיפגש עם האמיר פיצל, אלא שזה יצא לביקור בחלב, וקלורסקי נאלץ לשוב לביתו.¹⁸ ב-2 בספטמבר 1919 בא קלורסקי לדמשק ונתבקש לסור אל פיצל בו ביום, או למחרתו.¹⁹ אפשר שהעלה את רעיון טיפוחיו בפגישה זו ואולי גם מסר אז למלך את ה'פרוגרמה'. בוודאי ששוחח על כך עם ר'דא אל-צולח, ידידו משכבר הימים, ועם ריאד אל-צולח, בנו של ר'דא, אך אין כל עדות לכך שהצעתו נתקבלה בפורום כלשהו, או שגורם כלשהו גמר עליה את ההלל. להפך; ב-30 בנובמבר 1919, כתשובה על מכתב שבו שאל קלורסקי, כמסתבר, איך מתפתח רעיון ההסכמה הערבית-ציונית, כתב לו ריאד אל-צולח:²⁰ 'החדשות ידועות לך, אך אין בכך כלום. אנו אדונים בארצנו ונחזיק מעמד.²¹ אשר להסכמה, במה שנוגע לנו הדדית — יש לשאוף אליה. אבל! יש 'אבל' גדול! ההצהרות של האמיר פיצל באות ללמדך מהי נקודת ההשקפה שלנו'.²²

כאמצע חודש דצמבר 1919 אמר היה קלורסקי לנסוע לדמשק ולהשתדל שם להבטחת שלומם של יישובי הגליל-העליון, שנקלעו לסכסוך בין המוסלמים והצרפתים ומצבם החמיר והלך.²³ אולם קודם-לכן הוא ביקש להיפגש עם חיים וייצמן, ששהה אז בארץ, ולהיוועץ בו בעניין ההסכמה. עד שהגיע קלורסקי מראש-פנה, דרך ירושלים, ליפו — כבר היה וייצמן בקאהיר, בדרכו לאירופה. מיפו כתב קלורסקי לווייצמן ב-22 בדצמבר:

מדיעים לי שפיצל עומד להגיע בקרוב לדמשק. האם אינך סבור שטוב יהיה שתראה

17 הארכיון הציוני המרכזי [להלן: אצ"מ], J1/8777, עמ' 112.

18 מכתב קלורסקי (מדמשק) אל דוד ילין (כפאריס), מיום 25 [או 28] באוגוסט 1919, וכן לני"ל, (מראש-פנה) מיום 31 באוגוסט 1919, אצ"מ, A153/149.

19 קביעת התאריך על-פי פתק לקלורסקי, כתוב צרפתית וחתום בידי ג'מיל אל-אלישי, שלישי צבאי ראשי למלך, מיום 2 בספטמבר 1919, שם, J15/6492.

20 שם, שם.

21 ריאד אל-צולח מתכוון למצב שנשתרר בסוריה בעקבות הסכם ספטמבר 1919 בדבר פינוי הצבא הבריטי מסוריה ומסירת לבנון והחוף הסורי לשלטון צבאי מלא של צרפת. דמשק ראתה בהסכם הבריטי-צרפתי איום על בטחונה ועל שאיפות העצמאות שלה.

22 למשל, בראיון לג'ואיש כרוניקל, 3 באוקטובר 1919, הביע פיצל התנגדות להפרדת ארץ-ישראל מן הממלכה הערבית, לארץ-ישראל יהודית ולעלייה גדולה. הערתו המסוייגת של ריאד אל-צולח לא מנעה מקלורסקי לכתוב לווייצמן כאמצע דצמבר 1919: 'ידידנו הערבים מחכים להתקרבות מצדנו ועל כל 'avances' [צעדי-התקרבות] מצדם עונים אנו בקרירות או לא עונים כלל'. אצ"מ, J15/6492.

23 על הצורך בנסיעת קלורסקי לדמשק דובר כבר עם ראש ועד ההגנה בטבריה, יוסף נחמני, ב-16 בדצמבר. ראה: רשימות-יומן של 'נחמני, ארכיון יד יצחק בן-צבי, תיקי צבי נדב, 4/8/12/30.

אותו, או ששינו נטראה אתו? הוא יודע שהיית כארץ. יציאתך בו בזמן שהוא מגיע — האם לא תתקבל בעין לא-יפה? ואני, איך עלי לנהוג? האם עלי להתחמק ממנו, או כמו בעבר, להמשיך להטיף למען הסכמה? מאוד רציתי לשמוע את דעתך על כל השאלות הללו...²⁴

ב-29 בדצמבר 1919 שוב ביקר קלורסקי בדמשק. כאמור, מטרתה של נסיעה זו היתה בראש וראשונה להבטיח את שלום היישובים בגליל-העליון ה'צרפתי', אך מן הדברים שכתב לווייצמן קודם נסיעתו ולאוסישקין בשובו,²⁵ ניתן ללמוד כי ניצל את ההזדמנות גם לשיחות בנושא הקרוב ללבו:

היה לי שיח ושיג עם האמיר זייד אחיו של פיזל, עם האמיר אדעל ארסלן, סגן המושל בדמשק, עם המושל הצבאי²⁶ ועם המנהיגים הראשים של התנועה הלאומית. פיזעל עוד טרם בא.²⁷ על דבר פרטי המשא ומתן והוכוחים שהיו ביני ובין העומדים בראש התנועה הערבית אמסור לך בעל פה.

מה סיפר קלורסקי לאוסישקין בעל-פה על המשא-ומתן ועל הוויכוחים עם ראשי התנועה הערבית בדמשק אין אנו יודעים, אך ד"ר פלמן דיווח לשולחיו בינואר 1920 על משא-ומתן שהוא עצמו ניהל עם אישים קיצוניים, חברי 'המועדון הערבי' (אל-נאדי אל-ערבי) בדמשק,²⁸ בדבר תוכנית הסכמה משותפת בת ששה סעיפים, שהדמיון בינה ובין ה'פרוגרמה' של קלורסקי כה רב עד שאי אפשר שהוא דמיון מקרי בלבד.

מייד אחרי מאורעות הגליל-העליון ופינוי היישובים, חידש קלורסקי את קשרי-המכתבים שלו עם מנהיגים ערבים בסוריה.²⁹ אחרי שהכריז הקונגרס הסורי על העצמאות, כשנתמנה רדא אל-צולח לשר הפנים, נודרו קלורסקי לברכו והזמין את ריאד, בנו, לבוא ולבקרו בראש-פנה.³⁰ באפריל ובמאי רגשה הארץ ממאורעות ירושלים, עמק-הירדן והגליל-התחתון וקלורסקי היה מטופל בענייני הגנה. והנה, ב-4 ביוני 1920 הודיע קלורסקי לממונה עליו ביק"א, אנרי צבי פראנק: אמש, בשובי מחיפה, מצאתי בראש-פינה את ריאד ביי אל-צולח, שבא בלילה הקודם בדמשק, במכונית, וחכה לי. הבוקר השכם הוא יצא בחזרה. שוחחתי עמו בעניין ההתקפה

24 אצ"מ, Z4/16043

25 קלורסקי שב לביתו בראש-פנה ב-4 בינואר 1920. מכתבו לאוסישקין מיום 6 בינואר 1920, אצ"מ, L3/228/1

26 עלי רדא אל-רכאבי.

27 פיזל יצא לאירופה בספטמבר 1919 ושב לדמשק באמצע ינואר 1920.

28 בהם אסעד דאע'ר, מועין אל-מאדי ועזת דרוזה. ראה: רוגל, 'האיש של ווייצמן בדמשק', תעודות מס' 9, 10, 11.

29 ראה מכתבו לעאדל ארסלאן מיום 7 במאוס 1920, אצ"מ, J15/6481, עמ' 35 בפנקס ההעתקות: 'אני משוכנע

שראשי המנהיגים הערבים (ואתה נמנה עמיהם), כמוהם כמנהיגים היהודים, רוצים בכל לב בהסכמה לכבית בין שני העמים, בני אותו הגזע השמי'. מכתבו לאמיר מחמוד אל-פאעור מיום 10 במאוס 1920, שם, עמ' 54-55

בפנקס ההעתקות. בהעדרו של האמיר מחמוד, ידירו של קלורסקי, השיב לו על המכתב הזה עלי חלקי ביי, מפקד

גזרת קוניטרה, דברים כדורבנות: 'זהירני אומר לכבודו שאין דרך להבנה ולריעות אלא אם נהיה כולנו ערבים

החותרים להקמת ממשלה סורית ערבית, בלי חלוקה וכלי עריצות...'. המכתב מיום 23 במאוס 1920, אצ"מ,

J15/6491 (בערבית). ב-20 באפריל כתב קלורסקי לריאד ביי אל-צולח וביקשו למסור ברכות למועין נאזם אל-

מאדי, ראש המודיעין של פיזל, שנתמנה מחצרף [מושל] של כרך בעבר-הירדן. אצ"מ, J15/6481, עמ' 116-117

בפנקס ההעתקות.

30 ראה מכתב ריאד אל-צולח לקלורסקי, דמשק 23 באפריל, בתשובה על מכתב שלא נמצא. אצ"מ, J15/6491.

ריאד ביי הודה על ההזמנה לבקר בראש-פנה והבטיח להיענות לה תוך עשרה ימים. כן הודה על הברכות לאביו,

רדא אל-צולח, לרגל מינויו לתפקיד שר הפנים.

על מסחה [29 במאי], בעניין מדיניות ההפחדה שהערכים נוקטים וכו', והוכחתי לו עד כמה הפעולות הללו מזיקות לאינטרסים המשותפים לנו ולהסכמה היהודית ערבית, שאביו והוא עצמו אומרים שהם מצדדים בה. הוא הבטיח לי כי עוד היום ישוחח על כך עם האמיר פיצל ועם שריו ויעשה כל מה שביכולתו כדי להפסיק את ההתקפות על המושבות שלנו. הוא הציע לי להילוות אליו לדמשק, אבל בגלל הביקור של הגנרל שיי³¹ נאלצתי לדחות את הנסיעה עד לצאתו של הגנרל. לדברי ריאד ביי, נסיעתי לדמשק תביא ברכה. אני אינני בטוח בכך, אך צריך לנסות...³²

קלורסקי התקשה עדיין בהליכה, מחמת התאונה שאירעה לו בחולה באמצע ינואר 1920,³³ וריאד ביי הבטיח לשלוח לו מכונית שתאסוף אותו בקוניטרה ותסיעו לדמשק. כיוון שבוששה המכונית לבוא, שלח לו קלורסקי תזכורת,³⁴ ואמנם ב-13 ביוני יצא קלורסקי לדמשק במכוניתו של ריאד אל-צולח,³⁵ ופיצל קיבלו לשיחה למחרת היום.³⁶ ההמשך ידוע, ולהוציא התאריך השגוי — תוכן הרצאותיו של ח"מ קלורסקי ב-1937 וב-1941 מתאים ברובו לאירועים שהיו בדמשק באמצע יוני 1920 וחופף את הדברים שכתב קלורסקי ב-20 ביוני 1920 לריאד אל-צולח:

ראש-פנה (ג'עוני)

ריאד ביי יקירי,

רק שלשום חזרתי מנסיעתי לירושלים ומייד שוב נצטרכתי לצאת לדרך כדי ללוות את אשתי החולה אל הרופא בחיפה. בדרך הוטב לה והיא אילצה אותי לשוב מצמח. ובכן, זה עתה שבתי לראש-פנה אחרי מסע של יותר משבועיים לדמשק, לבירות, לירושלים וליפו ואני מתיישב לדווח לך על המהלכים שלי. מייד אחרי שהגעתי לירושלים היתה לי שיחה ארוכה עם מר אוסישקין ועם ד"ר אידר, החברים בעלי השפעה הגדולה ביותר בוועד הצירים בירושלים. גיליתי להם את הדיעה שהביע הוד מלכותו בעת הראיון שהואיל להעניק לי ואת תוכן שיחותי עם ידידנו הנציגים הפלסטינאים של הקונגרס הסורי. בעקר עמדתי על הצורך להביא לכלל ביצוע את התוכנית שלנו — לבחור מייד ועדה בת עשרה חברים, 5 ערבים ו-5 יהודים, שייפגשו בדמשק כדי לעבד את הבסיס להסכמה בין שתי האומות-האחיות, וכל כך לפני צאת המשלחת הסורית לאירופה.³⁷ מר אוסישקין וחבריו

31 באותו סיוור הבטיח הגנרל שיי (J. Shea) לספק 200 רובים למתנדבים להגנת הגליל. ראה מכתב אידר אל אוסישקין מיום 9 ביוני 1920, אצ"מ, Z4/882/I

32 המכתב מראש-פנה, אצ"מ J15/6445

33 על נסיבות התאונה ראה: ג' רוגל, תל-חי — חזית בלי עורף, תל-אביב 1979, עמ' 75-76.

34 מכתב מיום 10 ביוני 1920, אצ"מ, J15/6481, עמ' 200 בפנקס ההעתקות. חרף מיחושו היה קלורסקי מוכן לנסוע מצמח לדמשק ברכבת. שם.

35 ראה מברק מקלורסקי לפראנק בחיפה, אצ"מ, J15/6445; מכתב שמואל סגל לפראנק מיום 21 ביוני 1920, אצ"מ, J15/6481

36 ראה: רוגל, 'האיש של ווייצמן בדמשק', תעודה מס' 14, ולהלן, מכתבו של קלורסקי לאחסאן אל-ג'אברי, ראש לשכת החצר של פיצל.

37 אחרי הכתרת פיצל על-ידי הקונגרס הסורי, ב-8 במארס 1920, הזמינה אותו ועידת השלום לבוא לאירופה ולטעון את טענותיו לפניו. פיצל היתנה את בואו בהכרה מראש במעשה החד-צדדי שלו, וכך נמשך המשא-ומתן על צאת

אישרו לי את התוכנית הזאת. הם מקוים שגם הוועדה [ועד הצירים] תסכים לה. הם ביקשו ממני שהות של שבועות אחדים לשם מינוי חברים קומפוטנטיים וכדי להאציל להם את הסמכויות המלאות. זוכר אני שדידינו רפיק ביי תמימי ומועין אל-מאדי תבעו שיהיו נציגינו מצויידים במלוא הסמכויות. ובכן, בעקרון הוחלט על הקמתה של הוועדה. יש הסכמה בנקודה זו מצד הערבים ומצד הציונים. שאלת התאריך של כינוס הוועדה הזאת היא משנית. מובן מאליו, מוטב שיהיה אפשר לכנסה לפני צאת המשלחת לאירופה. ברם, יש לבצע פעולות פורמאליות ואין מה לעשות נגד העיכוב שנגרם על ידי כך. אף על פי כן, אעשה כל מה שביכולתי כדי להחיש את הקמת הוועדה. אבקשך למסור מיטב דרישות שלומי לידידינו: מועין אפנדי אל-מאדי, רפיק תמימי, עזת אפנדי דרוזה, אמין אפנדי אל-חוסייני, עארף אל-עארף וכו'.³⁸

בברכת ידידות ח. קלורסקי

ג.ב. מתי תצא המשלחת הסורית לאירופה? האם אפשר לספח אליה, בדרך רשמית או חצי רשמית 3 או 5 חברים פלסטינאים, שינהלו משא-ומתן בלונדון או בפריס עם נציגים ציונים כמספר הזה? כך אפשר יהיה לא להיוועד בדמשק³⁹ ותצמח תועלת מרובה מכך שחברי הוועדה הפלסטינאים, שיימצאו באירופה בו זמנית שתימצא שם המשלחת הסורית, יוכלו לעדכן אותה מדי יום ביומו בדבר דיוניהם והסכמיהם. לדעתי, דבר זה חשוב לכן מאוד. בהציעי לך הצעה זו אין אני רוצה כל כלל ועקר לפגוע בתוכנית לכנס את הוועדה בדמשק, אולם אני מוצא שהצעתי האחרונה בדבר פגישה בו זמנית, באירופה, של המשלחת הסורית והמשלחת הפלסטינאית תיטיב לסדר את העניינים. חשוב על כך והשגה לי. אם תתקבל הצעתי, טוב יהיה שגם אתה תבוא לאירופה כך או אחרת.⁴⁰

בסוף יוני 1920 כתב קלורסקי באותו עניין גם לאחסאן ביי [אל-ג'אברין], 'מזכירו הכללי של הוד מלכותו השריפי בדמשק':

אבקשך להודיע להוד מלכותו שמסרתי לכל הנוגעים בדבר את תוכן השיחה עמו, כראיון שהעניק לי ב-14 בחודש זה, ראיון שבו נכחת גם אתה. כאן העריכו שהדין וחשבון שלי חשוב ביותר. מר אוסישקין, סגן יושב-ראש ועד הצירים בירושלים, שיצא זה עתה ללונדון, ידון על כך עם המנהיגים הציונים האחרים האדונים ווייצמן וסוקולוב. יש לי על

המשלחת הסורית לאירופה, עם פיצל בראשה או בלעדיו, כמעט עד ערב גירושו של פיצל מדמשק בידי הצרפתים, ביולי 1920.

38 כל האישים שהוזכרו כאן קלורסקי היו פלסטינאים פעילים בתנועה הלאומית הסורית וחברים בוועדת פלסטין של הקונגרס הסורי. אמין אל-חוסייני ועארף אל-עארף נמלטו לדמשק אחרי מאורעות פסח בירושלים (4-7 באפריל 1920) וניהלו עם עזה דרוזה את המיסגרת שכונתה 'אל-ג'מעיה אל-ערביה אל-פלסטיניה'. ראה: 'פורת, צמיחת התנועה הלאומית הערבית הפלסטינאית 1918-1929', ירושלים תשל"א, עמ' 71.

39 בני-השית הערבים היו להוטים להגיע להסכם מהיר כדי לחזק את מעמדה של המשלחת הסורית לוועידת השלום וכדי להוכיח כי הציונים אינם מתנגדים להמלכת פיצל. גם ד"ר פלמן הטעים בדיווחו את לחצם של אנשי פיצל להגיע להסכם עם הציונים לפני צאת המשלחת מדמשק. ראה רוגל, 'האיש של ווייצמן בדמשק', תעודות מס' 14 ר-15. קלורסקי, שלא יכל לעמוד בלחץ הזמן נדרש לתכסיסי שהייה ומכאן הצעתו לקיים את השיחות באירופה.

40 אצ"מ, J15/6481, עמ' 256-260 בפנקס ההעקות.

סמך מה לקוות שיהיה לעניין מיפנה חיובי ושהוד מלכותו יהיה מרוצה מתוצאות פעולתי.⁴¹

דומה כי מכתבי קלוריסקי עצמו והדינים והחשבונות המקבילים של ד"ר שלמה פלמן על הפגישה עם פיצל ועל השיחות עם הפלסטינאים כמלון ויקטוריה,⁴² מוכיחים למעלה מכל ספק הגיוני את השגגה הכרונולוגית שבהרצאות קלוריסקי. גם הדיה של הפרשה בעיתוני דמשק⁴³ ובעיתוני הארץ,⁴⁴ סותרים לגמרי את סדר הדברים והזמנים בהרצאות האמורות. ועדיין יש להעיר על תוכן דבריו של קלוריסקי. בשתי הרצאותיו טען כי בהיותו בדמשק הוא הכין מניה וביה 'מעין חוקה בת שבעה סעיפים', כי פיצל ויועציו ברכוהו ושיבחוהו על ההצעה המוצלחת, וכי גם אנשי הקונגרס – פלסטינאים כסורים – קיבלו אותה בתור בסיס לחוקה היסודית של ארץ-ישראל.

לאמיתו של דבר לא נתחברה תכנית שבעת הסעיפים על-אֶתֶר בדמשק, לפי דרישה מפורשת של פיצל ומקורביו, אלא היתה באמתחתו של קלוריסקי כבר ביוני 1919, אם לא קודם-לכן. התכנית, הניתנת בנוסח עברי במאסף 'על פרשת דרכינו' ומכונה שם 'תוכנית 1919',⁴⁵ אינה אלא אותה ה'פרוגראמה' שקרא קלוריסקי ביום ג', י"ב בסיון תרע"ט [10 ביוני 1919] 'בתרגום לעברית מצרפתית' באסיפת הוועד הזמני ליהודי ארץ-ישראל.⁴⁶ האם נתקבלה הפרוגראמה הזאת בדמשק אי-פעם 'בתור בסיס לחוקה היסודית של ארץ-ישראל'? גם ד"ר פלמן וגם קלוריסקי עצמו לא הזכירו זאת בדיווחיהם ובמכתביהם. שם דובר אך ורק בהסכמת בני-השיח הערבים לכונן ועדה פְּרִיטִיטִית, שיהיה לה יפוי-כוח לעבד במשותף תכנית או מצע להסכמה.

ח"מ קלוריסקי הטיל את האחריות לכשלון המשא-ומתן על ועד הצירים. אמנם אין עדות לכך שהשגי קלוריסקי בדמשק ביוני 1920 נתקבלו בירושלים בהתלהבות יתירה, או אפילו באותה מידה של הסכמה שקלוריסקי ייחס לאוסישקין ולאידר במכתביו לריאד אל-צולח ולאחסאן אל-ג'אברי שהבאנו למעלה. גם העובדה שדבר קיומן של הפגישות ותוכנן דלפו לעיתונות ועוררו סערת רוחות בקונגרס הסורי,⁴⁷ העמידה בספק את סיכוייה של היוזמה הזאת להגיע לכלל הצלחה כלשהי. ומכל מקום, ההשתלשלות המהירה של המאורעות בדמשק סתמה עליה את הגולל. ב-9 ביולי 1920 נסע קלוריסקי לאירופה, ועד שיצא אותה חודש מוטטו הצרפתים את משטרו של פיצל בדמשק וגירושוהו מסוריה. שוב לא היה פיצל בחזקת מנהיג שאפשר וראוי להגיע עמו להסכמה – כשם הערבים כולם – על הבית הלאומי היהודי בארץ-ישראל.

41 המכתב מיום 30 ביוני 1920, אצ"מ, J15/6481

42 ראה: רוגל, 'האיש של ווייצמן בדמשק', תעודה מס' 14.

43 על התגובות בעיתוני דמשק ראה שם, תעודה מס' 15 והערות.

44 ראה הארץ, 22 ביוני 1920, 4 ביולי 1920, 5 ביולי 1920; דאר היום, 6 ביולי 1920.

45 עמ' 25-26. במבוא לתכנית נאמר: 'תכנית להסכם יהודי-ערבי, מעין חוקה יסודית בשביל ארץ-ישראל (פלשתינה), שנמסרה על-פי דרישת אחדים מיועצי המלך פיסל ומרואי פניו בשנת 1919-20 על ידי מר ח. מרגלית-קלוריסקי למלך, למיניסטרים לעניני חוץ ופנים, לראש הקונגרס הכל-סורי ולצירים הערבים הארצי-ישראליים, שלקחו חלק בקונגרס הזה. – התכנית נתקבלה על-ידם בתור בסיס למשא-ומתן'. הציין 'בשנת 1919-20, תרומתו של המביא לדפוס, בוודאי שאינו מסייע להבהרת הכרונולוגיה.

46 אצ"מ, J1/8777, עמ' 131-132 בספר הפרוטוקול, ובכתב-ידו של קלוריסקי, אצ"מ, J15/6484. עותקים בצרפתית, אצ"מ, 24/16043

47 ראה מכתב ההתכחשות של אמין אל-חוסייני, רפיק אל-תמימי ומועין אל-מאדי אל הקונגרס הסורי מיום 17 ביוני 1920, תרגום לעברית בתיקו של אליהו ששון, אצ"מ, S25/3115. בעקבות הפירסומים על שיחות קלוריסקי, נאלץ רדא אל-צולח, אביו של ריאד, להתפטר מן הממשלה.